

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра політичних наук

ДИПЛОМНА РОБОТА

На здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти на тему:
«Інститут президенства в Україні: етапи становлення та трансформації»

Виконав: студент IV курсу, групи П-41
Спеціальності 052 Політологія,
освітньої програми «Політологія»

Миськів Мар'ян Мар'янович

Науковий керівник:

Москалюк Михайло Федорович,

Кандидат політичних наук, доцент

Рецензент: Доцяк Ігор Іванович,

Кандидат політичних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА.....	6
1.1 Поняття та сутність інституту президентства в політичній науці.....	6
1.2. Стан наукового опрацювання проблеми, джерела та методологія дослідження.....	12
РОЗДІЛ II. ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ (1991-2014 РР.).....	16
2.1 Запровадження посади Президента та період формування інституту глави держави.....	16
2.2 Політична реформа 2004 року та перша спроба парламентаризації (2005-2010 рр.).....	22
2.3. Реставрація авторитаризму та формування президентціалізму у період правління В. Януковича (2010-2014 рр.).....	26
РОЗДІЛ III. ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ	32
3.1 Переформатування інституту президентства за П. Порошенка (2014-2019 рр.).....	32
3.2. Становлення моноцентричної моделі президентської влади (2019-2022 рр.).....	36
3.3. Трансформація президентської влади в умовах воєнного стану.....	41
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	49
ДОДАТКИ	60

ВСТУП

Актуальність теми. Інститут президентства є важливою складовою системи державної влади, що відіграє важливу роль у забезпеченні політичної стабільності, державного управління та зовнішньої політики. Становлення інституту президентства в Україні відбувалося поряд із формуванням незалежної української держави. У межах державотворчого процесу змінювався баланс сил між Президентом, парламентом та урядом, а конституційні реформи впливали на особливості функціонування політичної системи та механізми державного управління. Політичні кризи стали чинником трансформації інституту президентства, де Помаранчева революція, Революція гідності та повномасштабна війна продемонстрували як ефективність, так і проблемні аспекти президентської національної моделі. У межах євроінтеграційного курсу України актуальною є адаптація державних інституцій до вимог європейських стандартів, що також актуалізує проблему реформування президентської влади. Під час війни роль Президента як Верховного головнокомандувача та міжнародного представника нашої держави також змінилась. Саме тому післявоєнне відновлення потребує переосмислення балансу влади та функцій глави держави. У сучасних умовах актуальною проблемою є також забезпечення ефективного конституційного контролю та демократичного функціонування державних інституцій, що дасть змогу оцінити трансформацію інституту президентства та ефективно розвивати українську державність у межах сучасного глобального простору.

Об'єктом дослідження є інститут президентства в Україні.

Предметом дослідження є етапи становлення та трансформації інституту президентства в Україні.

Мета роботи – виявити основні етапи становлення та трансформації інституту президентства України в контексті державотворення та сучасних актуальних викликів.

Реалізація поставленої мети зумовила вирішення наступних **завдань дослідження:**

- з’ясувати поняття та сутність інституту президентства в політичній науці;
- виявити особливості запровадження посади Президента та період формування інституту глави держави;
- проаналізувати політичну реформу 2004 року та першу спробу парламентаризації (2005-2014 рр.);
- дослідити реставрацію авторитаризму та формування президентціалізму у період правління В. Януковича (2010-2014 рр.);
- окреслити переформатування інституту президентства за П. Порошенка (2014-2019 рр.);
- висвітлити становлення моноцентричної моделі президентської влади (2019-2022 рр.);
- обґрунтувати трансформацію президентської влади в умовах воєнного стану.

Хронологічні та територіальні межі дослідження – специфіка формування інституту президентства в Україні періоду незалежності (із 1991 року (рік здобуття незалежності) і до 2026 року (нинішній період трансформації функцій державного апарату в умовах війни).

Гіпотеза дослідження. Трансформація інституту президентства в Україні відбувалася під впливом політичних криз, конституційних реформ та курсу на євроінтеграцію. Російська агресія змінила повноваження Президента та вплинула на особливості збалансування повноважень між основними гілками влади. Еволюція інституту президентства в Україні зумовлена також внутрішньополітичними трансформаціями, що також спричинили зміну ролі Президента у межах системи державної влади.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні основних етапів становлення та трансформації інституту президентства від 1991 року і до сучасного

періоду. У роботі також узагальнено особливості розвитку президентської влади та проаналізовано вплив конституційних змін на статус і повноваження Президента України.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що матеріали кваліфікаційної роботи можуть бути використані у межах формування методичних рекомендацій для державних службовців щодо розвитку інституту президентства та конституційного права України. Результати дослідження також доцільно використовувати в освітньому процесі під час викладання дисциплін з історії України, конституційного права та державного управління.

Структура кваліфікаційної роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 64 сторінки, список використаних джерел нараховує 66 найменувань.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА

1.1 Поняття та сутність інституту президентства в політичній науці

Інститут президентства сьогодні є важливою складовою системи державної влади. Президент має особливе значення для забезпечення суверенітету, підтримки її територіальної цілісності та безпеки.

У політичній науці інститут президентства передусім трактують як інститут влади, тобто як систему повноважень, якими наділений президент у сфері державного управління [31, с. 209]. Інститут президентства в Україні сформувався під впливом актуальних суспільних викликів, а також об'єктивних і суб'єктивних чинників, пов'язаних із процесами державотворення та трансформації пострадянської політичної системи. Вітчизняна президентська влада виступає важливим інструментом реформування суспільства й вагомим владним інститутом, що відіграє значну роль у забезпеченні його демократичного розвитку [34, с. 87]. Інститут президентства відіграє важливу роль у формуванні та реалізації державної політики. Питання статусу, функцій і повноважень Президента часто стають об'єктом наукових досліджень та дискусій серед учених і політиків. В Україні ця проблематика ще не набула достатнього розвитку як самостійний напрям наукового аналізу, тому потребує комплексного вивчення із застосуванням сучасних методів і підходів політичної науки, що дозволить глибше дослідити особливості президентства як політичного інституту. Безпосередньо термін «президент» має давнє історичне походження і походить від латинського слова «presidens», яке перекладається як «той, хто головує» або «той, хто перебуває попереду». За іншими трактуваннями, ще в античні часи цим поняттям позначали осіб, які керували зборами або головували під час їх проведення [59, с. 203]. Відповідно до статті 102 Конституції України, Президент України є Главою держави та представляє її у внутрішніх і зовнішніх відносинах. На Президента покладається функція гаранта

державного суверенітету, територіальної цілісності країни, дотримання Конституції України, а також забезпечення прав і свобод людини та громадянина [61].

Згідно із Кембриджським словником, президент – титул, що надається особі, яка обіймає найвищу політичну посаду в країні, що є республікою [62]. Президентська система – це форма демократичного правління, за якої населення обирає президента, який є главою держави та главою уряду. На відміну від парламентських систем, де прем'єр-міністр зазвичай контролює функції уряду, президентські системи консолідують виконавчу владу в руках президента, який діє незалежно від законодавчого органу [63].

На думку О. Ткача, в умовах системної кризи посилення ролі Президента як глави держави є важливою умовою збереження стабільності та цілісності політичної системи. У демократичній державі результативність діяльності Президента значною мірою залежить від його здатності підтримувати баланс між олігархічними та антиолігархічними тенденціями у політичному середовищі. За відсутності потреби у надмірній централізації влади рівень авторитарних проявів у державному управлінні повинен поступово зменшуватися [52, с. 72].

Історичною основою для становлення інституту президентства в Україні став інститут глави держави, який у різні історичні епохи уособлювали князі, гетьмани та інші політичні діячі. Тому запровадження посади Президента у 1991 році було обумовлене не лише актуальними політичними потребами того часу, а й спиралося на історичні традиції українського державотворення. Формування інституту президентства стало наслідком політичних трансформацій кінця 1980-х – початку 1990-х років, а також упровадження принципу розподілу державної влади [51, с. 859].

На думку В. Литвина, перші концептуальні ідеї щодо запровадження президентської посади в українській політичній думці виникли ще за часів діяльності Кирило-Мефодіївського братства (1845–1847 рр.). Його члени виступали за створення федерації слов'янських християнських республік, у межах якої кожна держава, зокрема і Україна, мала б власну систему органів

влади. Передбачалося, що очолювати державу мав би президент, якого обирали б на визначений термін загальним голосуванням, тоді як законодавчі повноваження здійснював би парламент (сейм) [19, с. 163].

І. Старків вважає, що витoki демократичних принципів в Україні сягають ще козацької доби, однак найбільш інтенсивного розвитку вони набули на початку XX століття. У цей час, особливо в період діяльності Центральної Ради, було ухвалено чотири Універсали, які стали важливим етапом у процесі демократизації суспільства та формування української державності. Четвертий Універсал від 22 січня 1918 року проголосив повну політичну незалежність України від Росії. Наступним значним кроком стало 29 квітня 1918 року, коли Центральна Рада обрала Михайла Грушевського Президентом Української Народної Республіки, що стало однією з перших спроб запровадження президентської моделі влади в українській історії [51, с. 861]. Подальший розвиток ідей державного управління та інституту глави держави відбувався вже у межах радянської політичної системи, яка вплинула на формування сучасних підходів до інституту президентства на пострадянському просторі.

Питання створення посади президента в СРСР вперше порушувалося ще під час розробки Конституції 1936 року, однак Й. Сталін виступив проти цієї ініціативи, вважаючи, що така посада могла б створити альтернативний центр влади щодо Верховної Ради СРСР.

Обговорення щодо запровадження президентства продовжувалися і в межах Конституційної комісії 1962 року, яка працювала над підготовкою нового Основного Закону, однак ці напрацювання не були реалізовані. Лише з приходом до влади М. Горбачова було здійснено практичні кроки у цьому напрямі. Офіційне запровадження посади Президента СРСР відбулося 15 березня 1990 року на позачерговому з'їзді народних депутатів СРСР. При цьому ще раніше, 12 лютого 1990 року, на засіданні Президії Верховної Ради СРСР обговорювалися доцільність і необхідність введення інституту президентства в радянській державі [56, с. 332-333].

Інститут глави держави посідає важливе місце в системі здійснення державної влади, яка ґрунтується на принципі її поділу на законодавчу, виконавчу та судову гілки. Президент України як глава держави наділений значним обсягом повноважень у взаємодії з усіма гілками влади та має визначену компетенцію в різних сферах суспільного життя. Ефективність реалізації нормотворчих повноважень Президента значною мірою впливає не лише на результативність його діяльності, а й на функціонування всього державного механізму [42, с. 68].

Президент України не входить безпосередньо до жодної з гілок влади, а є главою держави, що займає особливе місце в системі поділу влади та має вплив на кожна з її гілок. У зв'язку з цим Президент наділений значним обсягом повноважень щодо законодавчої, виконавчої та судової влади. Взаємовідносини між Президентом і парламентом є одним із ключових елементів функціонування державного механізму в різних країнах світу [16, с. 64].

З огляду на структурний статус, президент може виконувати різні ролі: бути лише главою держави з переважно представницькими функціями; поєднувати статус глави держави та керівника виконавчої влади; або ж бути главою держави, який має важелі впливу на законодавчу й виконавчу гілки влади та бере участь у формуванні судової системи [28, с. 109]. Згідно з ст. 102 Конституції України, «Президент України є главою держави і виступає від її імені. Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» [14]. Основні повноваження Президента України висвітлені на рис. 1.1.

Президент забезпечує державну незалежність, національну безпеку, територіальну цілісність, правонаступництво держави, а також є гарантом Конституції, прав і свобод людини та громадянина

Президент представляє Україну в міжнародних відносинах, керує зовнішньополітичною діяльністю, веде переговори, укладає міжнародні договори, визнає іноземні держави, призначає дипломатичних представників та приймає їх вірчі грамоти.

Президент має право підписувати закони, застосовувати вето, звертатися до Конституційного Суду, а також призначати всеукраїнський референдум і проголошувати його у визначених випадках

Президент призначає позачергові вибори до Верховної Ради, може припиняти її повноваження у визначених Конституцією випадках, а також вносить подання щодо ключових посадових осіб (Прем'єр-міністра, міністрів, керівників силових органів).

Президент бере участь у формуванні уряду, подає кандидатури окремих міністрів, призначає та звільняє керівників державних органів і частини складу окремих інституцій (НБУ, Нацрада з телебачення і радіомовлення тощо).

Президент присвоює державні нагороди, встановлює відзнаки, вирішує питання громадянства та надання притулку, а також створює допоміжні органи для забезпечення своєї діяльності.

Президент призначає та звільняє керівників дипломатичних місій, силових структур (зокрема СБУ, Генерального прокурора за згодою парламенту), присвоює вищі звання, ранги та чини.

Президент призначає частину суддів Конституційного Суду, може зупиняти акти уряду, скасовувати акти органів влади АР Крим, а також здійснює помилування.

Президент є Верховним Головнокомандувачем, очолює Раду національної безпеки і оборони, керує Збройними Силами, приймає рішення щодо мобілізації, воєнного та надзвичайного стану, а також використання військових формувань.

Рис. 1.1. Повноваження Президента України відповідно до норм Конституції

Джерело: [14].

Закріплення за Президентом України статусу гаранта Конституції на рівні Основного Закону безпосередньо визначає систему його повноважень. Відповідно до Конституції України, ця система може змінюватися та вдосконалюватися лише шляхом внесення конституційних змін і виключно в межах визначених функцій глави держави. Крім того, розвиток повноважень Президента значною мірою залежить від тлумачення конституційних норм органом конституційної юрисдикції. Таким чином, конституційно визначені функції Президента України є підґрунтям всієї системи його повноважень і базовим елементом правового статусу глави держави [24, с. 88].

У сучасній політичній науці існує значна кількість підходів до проведення компаративного аналізу президентських повноважень. Зазвичай такі дослідження ґрунтуються на індексному методі, що передбачає використання різної кількості ключових індикаторів, переважно формалізованих показників, які дозволяють оцінити обсяг компетенцій, статусно-функціональні особливості

Та інші характеристики інституту президентства. Відповідно до цього розрізняють моделі президенталізму, парламентаризму та напівпрезиденталізму.

Найширші повноваження глава держави має в умовах президенталізму: він обирається всенародно, може розпускати парламент, формує уряд, який не підзвітний законодавчій владі, а також здійснює виконавчі функції, володіє правом законодавчої ініціативи і вето. Така система характерна для президентської республіки. Натомість у парламентській республіці роль президента є значно обмеженішою: його функції здебільшого носять церемоніальний характер, він зазвичай не обирається безпосередньо народом, не має права розпуску парламенту та не очолює виконавчу владу. У змішаній (напівпрезидентській) моделі обсяг повноважень президента є проміжним та більшим, ніж у парламентській системі, але меншим, ніж у президентській [29, с. 39].

Отже, інститут президентства є важливою складовою системи державної влади. Інститут президентства є важливим суб'єктом формування державної політики та забезпечення ефективного функціонування політичної системи. Правовий статус Президента закріплений у Конституції України, що визначає його функції як гаранта державного суверенітету та територіальної цілісності. Важливу роль у формуванні ідеї президентства мала українська політико-правова думка XIX-XX століть, наприклад, діяльність Кирило-Мефодіївського братства. Розвиток інституту глави держави передбачав наявність різних ідеологічних течій. Перші реальні спроби запровадження інституту президентства України відбулися у період існування Української Народної Республіки, а остаточне закріплення президентства в Україні стало можливим лише після проголошення незалежності у 1991 році. Правовий статус Президента закріплений у Конституції України. Основний закон визначає Президента як гаранта суверенітету, Конституції, прав і свобод людини та громадянина. Повноваження Президента передбачають його діяльність у напрямі внутрішньої та зовнішньої політики, національної безпеки, оборони, кадрової політики та інших напрямів державного управління. Президент України виконує

Представницькі та управлінсько-координаційні функції у межах системи державної влади.

1.2. Стан наукового опрацювання проблеми, джерела та методологія дослідження

Проблема інституту президентства в Україні сьогодні є об'єктом досліджень для представників політичної науки, конституційного права, державного управління та новітньої історії. У межах історіографії дослідження можемо виокремити кілька основних напрямів дослідження.

До першого напрямку відносимо праці, які присвячені теоретичному осмисленню сутності інституту президентства, його ознак, функцій та місця у системі державної влади. Так, теоретичні аспекти трактування президентства розглядає А. Шкуро [58-59], який звертає увагу на еволюцію наукових підходів до визначення інституту президентства в Україні. Важливе значення для дослідження мали і праці Ю. Юрдиги [60], який охарактеризував принципи та ознаки президентської форми правління, а також робота Т. Ткач [52], де інститут президентства проаналізовано як суб'єкт концептуальної влади в демократичних політичних системах. Окремі функції інституту президентства розкрито у працях О. Красногора та Р. Мартинюка [16], які досліджують повноваження та компетенції Президента України.

До другого напрямку відносимо праці, що передбачають дослідження історичних передумов становлення та еволюції інституту президентства в Україні. Історико-правові витoki президентства висвітлено у праці І. Старківа [51], а передумови формування цього інституту в українському державотворенні досліджує О. Чернишевич [56]. Значний внесок у вивчення еволюції президентської влади зробив В. Литвин [19-20], який аналізує зміну ролі та місця президента у системі державного правління України. Процеси формування інституту президента після здобуття незалежності розглядає А. Войчук [3].

До третього напрямку належать дослідження конституційно-правового статусу Президента України та його місця у механізмі поділу влади. Проблему

визначення компетенції президента аналізує О. Кондратенко [11], який простежує динаміку змін повноважень глави держави. Питання взаємодії інституту президентства з іншими органами державної влади розглядає Б. Ленігевич [18], а місце Президента України у системі поділу влади є об'єктом наукових розвідок для Р. Куценко [17].

У межах історіографії дослідження також виділяємо праці, які присвячені трансформації інституту президентства в умовах політичних криз, зміни політичних режимів та гібридних моделей влади. Політичні трансформації в Україні у 1991–2019 рр. аналізують В. Пашков та О. Хомерікі [40]. Особливості функціонування політичного режиму Віктора Януковича досліджує В. Денисенко [7], а особливості неформальних політичних практик у діяльності інституту президентства розкриває у своїх працях М. Москалюк [33].

Як окремий напрям історіографії хочемо також виділити і дослідження діяльності окремих президентів України. Наприклад, пріоритети та політичні орієнтири президентства Віктора Ющенка досліджує М. Кармазіна [10]. Участь Леоніда Кучми у конституційному процесі проаналізувала С. Шкабко [57]. Зовнішньополітичні проблеми періоду президентства Володимира Зеленського досліджував Г. Перепелиця [41].

Важливий пласт наукових праць стосується функціонування інституту президентства в умовах російсько-української війни та воєнного стану. Інститут президента в умовах воєнного стану досліджував І. Овчар [37], а проблеми конституційно-правового регулювання діяльності президента під час війни аналізують О. Лялюк та А. Самойлова [23]. Актуальні проблеми функціонування інституту президентства під час російсько-української війни розглядає і М. Москалюк [32].

Як бачимо, у сучасній українській науці сформовано значний масив досліджень, які присвячені дослідженню інституту президентства. Проте недостатньо висвітленими залишаються проблеми, що стосуються зміни ролі Президента України в умовах повномасштабної війни, що потребує більш детальних досліджень цієї теми у наукових колах України.

До джерельної бази дослідження належать нормативно-правові акти, офіційні документи, публічні виступи та матеріали медіа. Основним масивом джерельної бази є нормативно-правові акти, серед яких хочемо виокремити Конституцію України [14], Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [45], Указ Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [44], а також Постанову Верховної Ради Української РСР «Про проголошення незалежності України» [46]. Важливе значення для нашого дослідження мала також Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [53], що визначила стратегічний зовнішньополітичний курс держави.

До офіційних джерел відносимо матеріали Офіційного інтернет-представництва Президента України, а також офіційні звернення й промови Володимира Зеленського. Важливими джерелами для вивчення теми кваліфікаційної роботи стали також виступи Президента України (у цьому напрямі корисними були матеріали European Parliament [65] та Kyiv Post [66]).

До джерельної бази відносимо також аналітичні та публіцистичні матеріали українських і міжнародних медіа, серед яких варто виокремити публікації РБК-Україна [1], Української правди [9], BBC Україна [54], DW [35], Forbes [38], Texty.org.ua [36] та інших видань. За допомогою вивчення медійних матеріалів нам вдалося простежити суспільно-політичний контекст функціонування інституту президентства та динаміку суспільної підтримки президентської влади під час перебування при владі окремих президентів України.

Що ж до методології дослідження, то серед основних методів, які ми використали у процесі вивчення теми кваліфікаційної роботи, варто виокремити такі:

- аналізу та синтезу – використано під час дослідження сутності інституту президентства;
- історичний метод – був корисним для висвітлення історичних передумов формування інституту президентства в Україні;

- структурно-функціональний метод – застосовано у процесі виявлення повноважень та функцій Президента України;

- метод кейсів – цей метод ми використали з метою дослідження специфіки формування президентської влади в Україні за часів перебування при владі Л. Кравчука, Л. Кучми, В. Ющенка, В. Януковича, П. Порошенка та В. Зеленського.

РОЗДІЛ II

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ (1991-2014 РР.)

2.1 Запровадження посади Президента та період формування інституту глави держави

Становлення інституту президентства у перші роки незалежності України стало важливим етапом для формування сучасної державності. У 1991-1996 роках відбулося закріплення нової політичної системи та інститутів державної влади. Запровадження посади Президента України у 1991 року стало одним із кроків до процесу державотворення після проголошення незалежності нашої держави.

Після проголошення незалежності України та підтвердження цього рішення на Всеукраїнському референдумі розпочався процес формування нової незалежної держави. Основними завдання цього періоду стали: створення суверенної держави, ліквідація тоталітарних структур, розвиток багатопартійної системи, перехід від централізованої планової економіки до багатоукладної ринкової моделі, національне відродження та закріплення України як повноправного суб'єкта міжнародного права. Усі громадяни колишнього СРСР, які постійно проживали на території України, набули громадянства України. Було також запроваджено нову державну символіку: у січні 1992 року затверджено гімн «Ще не вмерла України» та синьо-жовтий прапор, а в лютому 1992 року – малий Державний герб у вигляді тризуба. Також Україна сформувала власні Збройні сили та розбудувала систему органів державної влади. У підсумку було створено всі основні атрибути державності – від визначення кордонів до формування нагородної системи [6, с. 11].

Після розпаду СРСР колишній державний адміністративний апарат активно розпочав формування нових органів влади, однак персональний склад управлінської еліти зазнав незначних змін. У першій половині 1990-х років понад 70% вищих державних службовців становили представники колишньої

партійної номенклатури. Політичний режим в Україні у 1991–1994 роках, з огляду на характер управлінських практик та розподіл політичних сил, можна охарактеризувати як неконсолідований змагальний авторитаризм. Йому були притаманні нестабільність і слабка структурованість.

На початковому етапі незалежності ментальні відмінності між старою та новою елітами залишалися незначними. Хоча позиції партійної номенклатури істотно послабилися, її частково витіснили «червоні директори» та представники націонал-демократичного руху, зокрема з Народного Руху України, які також формувалися в умовах радянської політичної системи та переймали її управлінську культуру. Унаслідок цього, попри декларування демократичних принципів, значна частина політичних діячів тяжіла до авторитарних методів керівництва [40].

Потреба запровадження в Україні посади Президента відображалася в програмах низки політичних партій ще до проголошення незалежності. Зокрема, у програмі Української селянської демократичної партії, ухваленій 9 червня 1990 року, передбачалося досягнення державного та політичного суверенітету України, а також введення інституту президентства як елементу нової системи влади. Відповідно до програми Української народно-демократичної партії від 16 липня 1990 року, Україна мала бути сформована як парламентська республіка, очолювана Президентом, якого обирали б шляхом загальних, рівних і прямих виборів при таємному голосуванні. У декларації Народної партії України, ухваленій 22 вересня 1990 року, також зазначалося, що метою є побудова мирним шляхом незалежної парламентської республіки, при цьому партія виступала за прямі президентські вибори.

Запровадження президентської посади в Україні, як і в інших державах СНД, було зумовлене як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. Серед об'єктивних передумов виділяють необхідність переходу до ринкової економіки, реформування політичної системи, розв'язання соціальних проблем, утвердження України як рівноправного суб'єкта міжнародних відносин та

налагодження взаємодії з державами колишнього СРСР. Усе це вимагало нових підходів до державного управління [3, с. 55].

24 серпня 1991 року Верховна Рада УРСР ухвалила Акт проголошення незалежності України [46]. Прийняття акту незалежності кардинально змінило підходи до формування нової Конституції, оскільки розбудова правової системи відтепер мала здійснюватися на власній державній основі.

Проекти Конституційної комісії активно обговорювалися на наукових конференціях, а також проходили експертну оцінку як вітчизняними, так і зарубіжними фахівцями. 1 липня 1992 року Верховна Рада України ухвалила рішення винести проєкт Конституції на всенародне обговорення. Протягом шести місяців громадяни брали участь у дискусії щодо оприлюдненого варіанту документа. Загалом у ньому взяли участь понад 180 тисяч осіб, до Конституційної комісії надійшло понад 47 тисяч пропозицій, зауважень і доповнень. У процесі доопрацювання частину з них було враховано: зокрема, додано 30 нових статей, 188 статей зазнали суттєвих змін, а 48 було вилучено. 26 жовтня 1993 року був представлений оновлений варіант проєкту.

Під час обговорень загострилися суперечності між позиціями Президента України Леоніда Кравчука та Верховної Ради щодо принципів розподілу державної влади. Значна частина депутатів наполягала на збереженні положень Конституції УРСР 1978 року та не підтримувала ідею сильної виконавчої вертикалі на чолі з президентом, а також розвитку місцевого самоврядування. Дискусії переважно точилися між прихильниками і противниками збереження радянської моделі державного управління. Також точилися суперечки щодо форми державного правління, зокрема парламентської чи президентської республіки. Восени 1993 року конституційний процес фактично був призупинений. Формально продовжувала діяти Конституція УРСР 1978 року, до якої вже було внесено понад 200 змін і доповнень [20].

Новий етап конституційного процесу розпочався після президентських виборів та оновлення складу Верховної Ради. 10 листопада 1994 року було створено нову Конституційну комісію, яка вже не була виключно

парламентським органом, а формувалася на основі представництва різних гілок влади. До її складу увійшли народні депутати, представники, призначені Президентом, керівництво Конституційного Суду, представники Верховного та Вищого арбітражного судів, Генеральної прокуратури, Автономної Республіки Крим, а також секретаріат і співголови. Співголовами комісії стали Президент України Леонід Кучма та Голова Верховної Ради Олександр Мороз [20].

Фактично офіційне закріплення повноважень та статусу Президента відбулося після прийняття Конституції України у 1996 році. «Батьком» Конституції України вважають народного депутата того часу Михайла Сироту. Саме він у «конституційну ніч» 1996 року з парламентської трибуни представляв усі її статті. У своїх спогадах він підкреслював, що процес ухвалення був надзвичайно напруженим і виснажливим, а подекуди здавалося, що ухвалення Основного Закону перебуває під загрозою, що могло вплинути навіть на майбутнє незалежної України.

Михайло Сирота був науковцем, мав ступінь кандидата технічних наук, згодом перейшов у політичну діяльність. Він обирався народним депутатом України другого, третього та шостого скликань, очолював Трудову партію України та керував Комісією з доопрацювання проєкту Конституції. Інтенсивна робота над остаточною редакцією Основного Закону тривала близько трьох місяців. Спеціально створена комісія працювала по 13 годин щодня. У березні 1996 року доопрацьований проєкт було подано на розгляд Верховної Ради, а під час підготовки до другого читання до нього внесли приблизно 6 тисяч поправок. Конституцію України ухвалили о 9:20 ранку 28 червня 1996 року після безперервного пленарного засідання, яке тривало близько 24 годин [5].

10 липня 1994 року Леонід Кучма здобув перемогу у другому турі президентських виборів, отримавши 52,15 % голосів виборців. Його опонент Леонід Кравчук, який набрав 45,06 %, не став оскаржувати результати голосування, тому вже за кілька днів новообраний Президент склав присягу у Верховній Раді України. У день інавгурації Кучма разом із Прем'єр-міністром Віталієм Масолом та Головою парламенту Олександром Морозом оприлюднили

спільну заяву, в якій наголошувалося на необхідності узгоджених дій між різними гілками влади. У жовтні 1994 року Верховна Рада підтримала запропоновану президентською командою стратегію економічних перетворень. Перший президентський термін Леоніда Кучми ознаменувався реалізацією низки економічних реформ, які, хоча й мали різний рівень ефективності, суттєво вплинули на формування сучасної економічної моделі України [54].

На тлі політики роздержавлення та приватизації середини й другої половини 1990-х років, а також в умовах, коли Конституція 1996 р. формально визначила обсяг президентських повноважень, але їх виявилось недостатньо для реалізації стратегічної мети – формування класу великих власників, президент Л. Кучма фактично виконував неформальну роль «арбітра» у протистоянні різних бізнесово-адміністративних угруповань. Виникнення нового соціально-економічного прошарку, тобто олігархату, вимагало створення механізмів накопичення первинного капіталу, де ключову роль відігравали неформальні практики, успадковані ще з радянського періоду.

У межах цих неформальних функцій Л. Кучма, очоливши вершину владної ієрархії, перетворився на головного патрона політико-економічних кланів, які сприяли його приходу до влади в обмін на розширення власного економічного впливу. Проявом подібних практик стало й формування президентом команди з особисто відданих йому осіб, передусім вихідців із Дніпропетровського регіону. Зокрема, В. Пустовойтенко, який обіймав посаду міністра Кабінету Міністрів, а згодом став одним із найдовше працюючих прем'єр-міністрів за часів президентства Л. Кучми, фактично виконував в уряді неформальну функцію «ока государевого» [30, с. 5-6].

Як наголошує С. Шкабко, внесок Леоніда Кучми у конституційний процес є досить значним. Насамперед, саме за його активної підтримки та участі було ухвалено Конституцію України 1996 року, яка закріпила основні принципи функціонування молодшої незалежної держави, визначила повноваження органів державної влади та гарантувала права і свободи громадян. За оцінками Венеціанської комісії, ухвалена Конституція відповідала високим європейським

стандартам і вважалася однією з найкращих у Європі. Крім того, прийняття Основного Закону було важливою умовою для вступу України до Ради Європи. Водночас конституційний процес не міг тривати нескінченно, тому Президент вжив необхідних заходів для його завершення.

Подальші конституційні ініціативи початку 2000-х років були спрямовані на вдосконалення діяльності органів державної влади та усунення недоліків, які проявилися в процесі практичного застосування Конституції. Перехід до парламентсько-президентської форми правління спочатку виявив певні проблеми в ефективності управління державою, однак формування збалансованої системи парламенту та виконавчої влади є складним і тривалим процесом [57, с. 28].

Попри дві президентські каденції, Конституційний Суд надав можливість Леоніду Кучмі балотуватися на третій термін. Л. Кучма відмовився від цього кроку, а також заявив: «Я хочу подивитися на Україну без Кучми разом з вами». Однак його підтримка політичних сил і просування прем'єр-міністра Віктора Януковича, який був пов'язаний із донецькими олігархічними групами, сприяли загостренню політичної ситуації в країні. Саме ці дії екс-президента стало одним із чинників, що призвели до Помаранчевої революції. Унаслідок цих подій не було реалізовано ініційований Кучмою референдум, який передбачав запровадження двопалатного парламенту, скорочення кількості народних депутатів і скасування депутатської недоторканності. Офіційно президентські повноваження Леоніда Кучми завершилися 23 січня 2005 року, коли присягу Президента України склав новообраний глава держави Віктор Ющенко [22].

Отож, становлення незалежної України як держави зумовила перехід від радянської системи до нової політичної моделі. Причинами запровадження інституту президентства у незалежній Україні є стабілізація державного управління та модернізація політичної моделі влади. На початку 1990-х років домінантною була колишня радянська номенклатура в управлінні, а також слабка демократична інституціоналізація, що потребувало впровадження докорінних реформ. Конституційний процес став одним із важливих етапів, що

закріпив правові позиції Президента та Верховної Ради, а також завершив формування правових основ Української держави. Леонід Кучма закріпив норми Конституції 1996 року, а також запустив економічні і політичні реформи в державі. У період 1991-2004 років сформувався інститут президентства, а також утвердилась політико-правова система, яка передбачала наявність конституційних норм демократичного розвитку України.

2.2 Політична реформа 2004 року та перша спроба парламентаризації (2005-2010 рр.)

За часів президентства В. Ющенка поширеними були конфлікти між гілками влади, адже конституційна реформа значною мірою вплинула на баланс політичних сил.

У період президентства В. Ющенка конфлікти між главою держави та Кабінетом Міністрів стали звичним явищем. Досягнення компромісу щодо перерозподілу владних повноважень між ключовими політичними силами у формі конституційної реформи стало необхідною передумовою проведення повторного голосування другого туру президентських виборів і перемоги В. Ющенка.

Прийняття 8 грудня 2004 р. змін до Конституції України (законопроект № 4180) в обмін на переголосування можна розглядати як показовий приклад використання неформальних домовленостей для реалізації інтересів політичних акторів. Серед порушень процедур варто відзначити «пакетне» голосування, не передбачене Конституцією, а також внесення змін до законопроекту вже під час його розгляду, що є неприпустимим після отримання висновку Конституційного Суду.

Як підкреслюють дослідники, стратегічна мета цієї реформи полягала у зміні логіки політичного процесу, тобто зменшенні значення президентської посади та перенесенні центру політичної боротьби до парламенту. Проте спосіб подолання політичної кризи, який не повною мірою відповідав принципам

легітимності, призвів до подальшого загострення системних проблем у взаємодії та структуризації політичних акторів [25, с. 335-336].

На думку А. Репецької, найбільш конфліктними є саме уряди Ю. Тимошенко: як перший, так і другий. Перший уряд діяв із 4 лютого до 8 вересня 2005 р. та був сформований після Помаранчевої революції. Показово, що в цьому складі Кабінету Міністрів, окрім самої Ю. Тимошенко, не було представників від БЮТ. Крім того, В. Ющенко не призначив жодного керівника обласної державної адміністрації від цієї політичної сили. Ключовими рисами внутрішньо-економічної політики уряду стали:

- суттєве підвищення соціальних виплат – заробітних плат, пенсій і стипендій (у 1,5–2 рази порівняно з 2004 р.);
- значне збільшення одноразової допомоги при народженні дитини – приблизно у 12 разів у межах виконання передвиборчих обіцянок Президента;
- ініціювання масштабної реприватизації близько 3000 підприємств, хоча фактично державі вдалося повернути контроль лише над найбільшим металургійним комбінатом «Криворіжсталь»;
- виникнення у квітні–травні 2005 р. так званих «бензинової», «цукрової» та «м'ясної» криз, що супроводжувалися різким (на 30–50%) зростанням цін упродовж короткого періоду.

Ці кризові явища мали ознаки картельних змов, тому уряд застосував переважно ринкові механізми для стабілізації ситуації, зокрема товарні інтервенції. «М'ясна криза» була пов'язана зі зростанням попиту внаслідок підвищення доходів населення; у відповідь уряд скасував мита на імпорту м'яса, що сприяло зниженню цін. Паралельно було започатковано програму розвитку птахівництва, реалізація якої згодом дозволила Україні перейти від імпорту до експорту курятини. «Цукрова» та «бензинова» кризи також були пов'язані зі змовами на ринку. Уряд відреагував шляхом імпорту тростинного цукру та скасування мит на нафтопродукти, що дозволило стабілізувати ціни протягом кількох місяців. Згодом Антимонопольний комітет підтвердив факт змови на ринку цукру та наклав значні штрафи на порушників. Проте саме під час

«бензинової кризи» відбулося перше публічне загострення відносин між В. Ющенком і Ю. Тимошенко, адже на засіданні РНБО у травні 2005 р. президент різко розкритикував дії уряду, звинувативши його у надмірному тиску на оптових постачальників пального [48, с. 179-180].

Аналіз президентських актів дозволяє М. Кармазіній дійти висновку, що за часів Віктора Ющенка сформувався новий тип документів, тобто конституційні подання. Конституційні подання насамперед відображали складний характер взаємовідносин Президента з урядовими структурами України. Впродовж президентської каденції Віктор Ющенко звертався до Конституційного Суду України із поданнями 126 разів. Перше таке звернення було зафіксоване у жовтні 2006 року і стосувалося перевірки конституційності постанови Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2006 року №1336, зміст якої мав обмежений доступ і був позначений як «для службового користування». До кінця 2006 року Президент ще тричі ініціював подібні звернення до Конституційного Суду.

Формально ці дії відповідали положенням Конституції України, зокрема пункту 15 частини першої статті 106, який надає Президенту відповідні повноваження. Однак подальший розвиток подій показав наявність проблемних аспектів у цьому процесі. У 2007 році кількість президентських подань суттєво зросла, адже було подано ще 34 звернення, що свідчило про загострення конфлікту між Президентом і Кабінетом Міністрів [10, с. 52].

Таким чином, 2007 рік став періодом активного випробування механізмів контролю за урядовими рішеннями через Конституційний Суд. У відповідь уряд Віктора Януковича переважно реагував шляхом подання позовів до судових інстанцій, що ще більше посилювало політичну напругу між гілками влади.

Суттєвим етапом, який призвів до послаблення впливу інституту Президента України у взаємовідносинах із парламентом та урядом, стало конституційне положення, відповідно до якого Президент міг вносити на посаду Прем'єр-міністра лише кандидатуру, запропоновану парламентською коаліцією фракцій. Іншою важливою зміною було закріплення у перехідних положеннях норми про запровадження з 2006 року пропорційної виборчої системи за

закритими партійними списками. Після парламентських виборів 2006 року Блок «Наша Україна» отримав 81 депутатський мандат, що призвело до зменшення політичного впливу Президента Віктора Ющенка. Ситуація ускладнювалася також труднощами у досягненні компромісів між політичними партнерами. У результаті лідер Соціалістичної партії України Олександр Мороз уклав домовленості з опозиційними силами, що ще більше послабило позиції глави держави та спричинило політичну кризу, наслідком якої стало проведення позачергових парламентських виборів [39, с. 105].

Аналізуючи передумови перемоги В. Ющенка на президентських виборах 2004 р., М. Москалюк наголошує, що його участь у виборчій кампанії стала своєрідною «олігархічною реакцією на суперпрезиденціалізм Л. Кучми». Попри значну підтримку населення, адже він позиціонувався як альтернатива команді Кучми-Януковича, відзначався проєвропейським курсом, демократичними переконаннями та прагненням підвищити моральні стандарти політики, довкола нього також консолідувалися бізнесові групи, опозиційні до чинної влади. Відтак компроміс еліт під час переголосування другого туру 8 грудня 2004 р. фактично став взаємним викликом у боротьбі між найбільшими бізнесово-адміністративними угрупованнями за владу, позитивною рисою якого була відкрита конкуренція, яка була для неформальних практик.

Політичний режим України за президентства В. Ющенка, формально демократичний, але по суті гібридний, зберіг підґрунтя для існування неформальних відносин, хоча вже в нових умовах. Зміни до Конституції 2004 р., що стали результатом компромісу еліт у пошуках оптимальної моделі влади, з 1 січня 2006 р. трансформували форму правління з президентсько-парламентської на парламентсько-президентську. Для В. Ющенка це означало звуження президентських повноважень, тоді як роль Верховної Ради суттєво зросла завдяки розширенню її впливу. За цих умов бізнесові групи, спираючись на парламентську коаліцію, вже не потребували підтримки президента, натомість орієнтувалися на більшість у парламенті, яка формувала уряд і визначала кандидатуру Прем'єр-міністра. Хоча відверті фальсифікації виборів відійшли в

минуле, інші неформальні практики, характерні для періоду Л. Кучми, збереглися. Сам В. Ющенко прагнув виконувати неформальну роль морального арбітра, який мав би розширене право впливу на політичні рішення. Це спричинило значне загострення відносин між президентом та іншими гілками влади й у 2006–2007 рр. призвело до пікового рівня корупції в суспільстві [33, с. 123].

Можна підсумувати, що президентство В. Ющенка характеризувалося значними конфліктами між гілками влади, на що також вплинула і конституційна реформа. Реформа змінила баланс влади на користь парламенту, а також актуалізувала роль неформальних структур в ухваленні політичних рішень. Конфліктність урядів Ю. Тимошенка ускладнила формування єдиної політичної коаліції та спричинила кадрові суперечності у межах державного апарату. У зв'язку із цим влада президента почала поступово послаблюватись, що у підсумку також вплинуло і на посилення ролі парламентської коаліції та уряду.

2.3. Реставрація авторитаризму та формування президентціалізму у період правління В. Януковича (2010-2014 рр.)

Після приходу В. Януковича до влади процес повернення авторитарних практик був особливо помітним. За часів свого президентства В. Янукович сформував президентціалізм та переформував баланс сил у межах основних гілок влади.

Одним із перших рішень президента було повернення до Конституції 1996 року. У 2010 році Президент Віктор Янукович звернувся до громадян України у зв'язку з рішенням Конституційного Суду щодо скасування змін до Конституції, ухвалених у 2004 році. У своєму зверненні він наголосив, що Україна фактично повернулася до Конституції, яку, за його словами, Європа та міжнародна спільнота визнавали однією з найкращих. Президент зазначив, що рішення Конституційного Суду не стало несподіванкою для суспільства, оскільки, на його думку, громадяни втомилися від наслідків конституційної реформи 2004 року. Він підкреслив, що ці зміни ухвалювалися поспіхом і під впливом

політичної кон'юнктури, що призвело до постійних конфліктів у системі влади, економічного спаду, зростання бідності та послаблення міжнародних позицій України.

Як гарант Конституції, В. Янукович заявив про намір забезпечити виконання рішення Конституційного Суду. Він також підкреслив, що подальші кроки з удосконалення Основного Закону будуть системними, ефективними та відкритими, а конституційна реформа стане важливою складовою загального курсу реформ і сприятиме національній згоді. Окремо Президент висловив підтримку ідеї проведення референдуму та створення Національної конституційної асамблеї як інструментів консолідації суспільства у процесі реформування політичної системи, а також наголосив, що цей шлях є легітимним і буде реалізований державою [13].

Після інавгурації Віктор Янукович оперативно розпочав формування урядової команди, призначаючи на ключові посади осіб, наближених до нього. Так, Валерій Хорошковський очолив Службу безпеки України, а представник Партії регіонів Олександр Попов був призначений головою Київської міської державної адміністрації, що на той час означало концентрацію значних управлінських і фінансових повноважень у столиці. Посаду Прем'єр-міністра обійняв Микола Азаров, який раніше працював міністром фінансів в урядах Януковича та очолював Державну податкову адміністрацію за президентства Леоніда Кучми [8].

Політтехнологи четвертого президента України, Віктора Януковича, активно використовували слабкі місця українського суспільства та впливали на них у своїй політичній стратегії. Його прихід до влади відбувся на тлі політичної кризи, глибокого розчарування громадян у політичній еліті, а також світової економічної кризи, наслідки якої відчувалися в Україні аж до 2010 року. Ці чинники опосередковано сприяли зниженню рівня довіри до В. Ющенка.

Після обрання на посаду президента В. Янукович розпочав політичний курс, який частина дослідників характеризує як спробу посилення централізації влади та обмеження демократичних механізмів, з орієнтацією на моделі, подібні

до російської. Президентство В. Януковича розглядалося як період посилення впливу Російської Федерації на Україну, враховуючи високий протестний потенціал українського суспільства, що проявився ще під час подій 2004 року. Саме з 2010 року, на думку деяких авторів, гібридний характер впливу Росії на Україну набув нового рівня інтенсивності. У цьому напрямі значна роль відводиться політиці самого президента, який, за оцінками окремих дослідників, здійснював внутрішні трансформації державного управління, що відповідали інтересам зовнішнього впливу. Авторитарні тенденції у внутрішній політиці та зближення з Росією стали ключовими напрямками державного курсу.

У квітні 2010 року В. Янукович підписав з Російською Федерацією Харківські угоди, які передбачали продовження перебування Чорноморського флоту РФ у Севастополі з 2017 до 2042 року з можливістю подальшої пролонгації ще на п'ять років. В обмін Україна отримувала знижку на постачання російського газу. Хоча ці домовленості подавалися як економічно вигідні, вони мали значний геополітичний вимір і згодом оцінювалися як фактор, що посилив залежність України від Росії та вплинув на подальші події 2014 року [43, с. 33].

У сфері внутрішньої політики Віктор Янукович зосередив зусилля на формуванні сильної президентської вертикалі влади, яка фактично домінувала над парламентом. Масштаби кадрових змін в органах державного управління перевищили аналогічні процеси після Помаранчевої революції, адже на ключові посади в державному апараті призначалися переважно представники Донбасу, що часто пояснювалося принципом особистої лояльності до президента. Такі дії

Президента також сприяли посиленню корупційних практик на всіх рівнях влади. Оголошена у 2011 році на Всесвітньому економічному форумі в Давосі програма з 21 реформи фактично не була реалізована. У січні 2013 року сам Янукович визнав її невиконання, а також переклав відповідальність за зрив реформ на Прем'єр-міністра Миколу Азарова, якого звинуватив у саботажі [21].

Згідно з позицією В. Денисенка, період 2010–2014 років став піком функціонування в Україні гібридного політичного режиму, який сформувався на основі незавершених трансформацій після 1991 року та збереження елементів

радянської економічної, соціальної й політичної системи. Віктор Янукович не був творцем ані неформальних політичних кланів, ані масштабної корупції, ані впливових фінансово-промислових груп, однак саме за його президентства ці явища досягли найбільшого поширення. У цей період внутрішні суперечності політичного режиму значно загострилися, що в підсумку призвело до його краху внаслідок подій Революції Гідності. Російська агресія в Криму та на сході України відкрила новий етап в історії держави, що суттєво змінило її політичні та безпекові умови розвитку [7, с. 3].

На думку окремих експертів і колишніх соратників, причини політичного краху Віктора Януковича слід шукати значно раніше, ніж події кінця 2013 – початку 2014 року, адже до свого усунення він, на їхню думку, поступово рухався з перших років президентства. Деякі представники колишньої Партії регіонів вважають, що одним із ключових ризиків стала надмірна концентрація влади в руках однієї особи, що призводило до помилок у державному управлінні. Інші ж наголошують на проблемі формування закритої системи прийняття рішень та залучення до неї вузького кола наближених осіб, що посилювало корупційні ризики та внутрішню напругу в політичній системі.

Частина дослідників пов'язує системну кризу з різкою зміною зовнішньополітичного курсу, зокрема відмовою від підписання Угоди про асоціацію з ЄС після попередніх заяв про євроінтеграцію. Такий крок спричинив значне суспільне невдоволення та втрачену довіру як з боку громадськості, так і європейських партнерів. Представники колишньої влади стверджували, що це рішення було зумовлене економічними міркуваннями та супроводжувалося домовленостями з Росією щодо фінансової підтримки. Різкий поворот у зовнішній політиці зруйнував раніше сформовані політичні сценарії команди президента, яка не змогла правильно оцінити внутрішню реакцію суспільства та міжнародних партнерів. Поворотним моментом у розвитку подій стали протести на Майдані та силовий розгін студентської демонстрації 30 листопада 2013 року. На думку політичних оглядачів, навіть за відсутності прямих доказів наказу з боку президента, ключове значення мали подальші кадрові та політичні рішення,

які не змогли стабілізувати ситуацію та лише посилили кризу довіри до влади [55].

Український історик Ярослав Грицак порівнював Майдан із Ноевим ковчегом, а також наголошував, що там були представлені люди з дуже різними політичними поглядами. Режисер Олексій Радинський зазначав, що реакція Європи на події в Україні нагадувала «гримасу Калібана», який побачив у дзеркалі власне відображення.

16 січня уряд Віктора Януковича ухвалив так звані «закони про диктатуру», які суттєво обмежували свободу слова та право на мирні зібрання, фактично криміналізуючи учасників протестів. Після цього силові структури, зокрема «Беркут», застосовували проти демонстрантів сльозогінний газ, гумові кулі, світло-шумові гранати та водомети навіть за мінусової температури. У цей період почали зникати активісти, а деякі з них згодом були знайдені загиблими або жорстоко понівеченими.

Події на Майдані поступово набували екзистенційного виміру. Після перших загиблих протестувальників у січні 2014 року суспільство пережило глибоку трансформацію, змінюється сприйняття часу та повсякденності, а Київ фактично жив у режимі безперервного протесту. Частина учасників усвідомлено була готова залишатися на Майдані попри ризик смерті, що стало ознакою радикалізації протестного руху. У лютому 2014 року протест завершився кривавими подіями із загибеллю близько ста активістів, відомих як Небесна Сотня. Після цього Віктор Янукович залишив Україну та виїхав до Росії. Подальші події включали анексію Криму Російською Федерацією та початок збройного конфлікту на сході України за участю проросійських сил, які виправдовували свої дії захистом російськомовного населення [47].

Отож, у період президентства В. Януковича в Україні відбулося суттєве посилення президентської влади та формування тенденцій до централізації політичної системи. Відновлення Конституції 1996 року сприяло зміщенню балансу влади на користь глави держави. Внутрішня політика В. Януковича характеризувалася кадровою концентрацією, опорою на вузьке коло лояльних

осіб та зростанням неформальних практик управління. Зовнішньополітичний курс передбачав зближення із Російською Федерацією, що проявилось у підписанні Харківських угод. Різка зміна євроінтеграційного курсу та відмова від підписання Угоди про асоціацію з ЄС спричинили втрату довіри до влади. Саме ці події і призвели до політичної кризи, кульмінацією якої стали події Революції Гідності 2013–2014 років.

РОЗДІЛ III

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

3.1 Переформатування інституту президентства за П. Порошенка (2014-2019 рр.)

Підписання Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 році запровадило новий етап державотворення в Україні. Зовнішня політика нашої держави переорієнтувалась на європейську інтеграцію, у результаті чого змінились також безпекові та політичні умови. У межах зовнішньої політики роль Президента України також змінилася, адже він став суб'єктом реалізації стратегічного курсу держави та представляв Україну на міжнародній арені. У цьому напрямі важливою є діяльність Петра Порошенка.

Перемога Революції гідності сформувала можливість для подолання «кризи неспроможності» незалежної України та закріплення незворотності цивілізаційного вибору, який громадяни зробили під час Євромайдану на користь європейських та євроатлантичних цінностей. Реалізація цього стратегічного курсу супроводжувалася також серйозними проблемами, зокрема неспровокованою збройною агресією з боку Російської Федерації, яка, порушивши низку міжнародних договорів, здійснила анексію Криму та підтримала сепаратистські рухи на території Донецької та Луганської областей.

У цих умовах нова українська влада зіткнулася з необхідністю не лише протидіяти зовнішньому військово-політичному тиску, а й забезпечити ефективне проведення внутрішніх реформ. Важливим випробуванням стала також здатність сформувати дієву зовнішньополітичну стратегію, спрямовану на міжнародну підтримку України та гарантування її національної безпеки в умовах нових геополітичних загроз [5, с. 3].

Одним із ключових рішень уряду у цей час стало повернення до парламентсько-президентської моделі правління. Повернення до парламентсько-президентської моделі відбулося наприкінці лютого 2014 року паралельно з

усуненням від влади Віктора Януковича. Верховна Рада ухвалила рішення, яким фактично визнала неконституційним акт Конституційного Суду 2010 року, що дозволило знову діяти в межах Конституції у редакції 2004 року. У результаті частина президентських повноважень щодо впливу на виконавчу владу була повернута парламенту. Перехід до парламентсько-президентської форми правління розглядається як механізм забезпечення більш збалансованої взаємодії між законодавчою та виконавчою гілками влади. Подібна модель зменшує ризики політичних конфліктів між парламентом і урядом, а також обмежує можливості концентрації влади в одних руках і, відповідно, запобігає авторитарним тенденціям. Формальне право президента впливати на формування уряду не означає його домінування над іншими гілками влади, оскільки система стримувань і противаг закріплена в Конституції та органічних законах. Однак ефективність цих механізмів залежить від їх практичного застосування. Саме тому парламентсько-президентська республіка розглядається як модель, що має сприяти обмеженню узурпації влади, захисту прав і свобод громадян, розвитку економіки та зміцненню державного суверенітету [50, с. 146].

Короткий період виконання обов'язків Президента України Олександром Турчиновим був пов'язаний із вимушеним транзитом влади через самоусунення Віктора Януковича та його втечу з країни. У складних умовах російської агресії О. Турчинов, що поєднував повноваження Голови Верховної Ради, в.о. Президента України, Верховного Головнокомандувача та Голови Ради національної безпеки і оборони, зіткнувся з масштабними проблемами для національної безпеки держави. Під його керівництвом було розпочато Антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях, а також започатковано реформування Збройних Сил і силових структур, зокрема МВС та РНБО. Крім того, було створено Національну гвардію та відновлено військовий призов для чоловіків віком від 18 до 25 років [26, с. 235].

Обрання 25 травня 2014 року Петра Порошенка Президентом України сприяло певній консолідації суспільства навколо ідеї протидії російській агресії.

У відповідь на розвиток подій Кремль, окрім військово-політичного тиску, 16 червня 2014 року застосував також енергетичний важіль впливу, припинивши постачання газу до України. У цей період міжнародна спільнота, зокрема Німеччина, закликала Росію використати свій вплив на проросійські сили для припинення насильства на сході України. 25 червня 2014 року Рада Федерації РФ формально відкликала дозвіл на використання російських військ на території України, що, однак, не означало фактичного припинення підтримки сепаратистських угруповань.

Подальші події засвідчили поглиблення міжнародної дипломатичної активності навколо українського питання. 27 червня 2014 року в Брюсселі Президент України Петро Порошенко разом із лідерами Грузії та Молдови підписав економічну частину Угоди про асоціацію з ЄС, що стало важливим етапом у євроінтеграційному курсі України [53]. Ці події сформували нову політичну реальність і стали підставою для проведення 2 липня 2014 року в Берліні переговорів за участі міністрів закордонних справ України, Росії, Німеччини та Франції, спрямованих на пошук шляхів деескалації конфлікту. Російська Федерація продовжувала заперечувати пряме втручання у внутрішні справи України. У відповідь на ескалацію конфлікту 17 липня 2014 року Сполучені Штати Америки та Європейський Союз запровадили часткові економічні санкції проти Росії. 6 серпня 2014 року Російська Федерація оголосила про введення контрсанкцій щодо країн, які підтримали обмежувальні заходи проти неї [2, с. 362].

У травні 2015 року П. Порошенко затвердив Стратегію національної безпеки. Згідно зі стратегією, основні напрями державної політики у цій сфері були спрямовані на відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаних кордонів, а також на формування ефективного сектору безпеки й оборони та підвищення обороноздатності держави. Значна увага приділялася поглибленню оборонно-промислового та військово-технічного співробітництва з країнами-членами НАТО та ЄС.

Окремо передбачалося досягнення повної незалежності від Російської Федерації у сфері виробництва озброєнь і військової техніки. Документ також охоплював реформування розвідувальних, контррозвідувальних і правоохоронних органів, модернізацію системи державного управління та впровадження нових підходів до антикорупційної політики. Крім того, стратегія визначала європейську та євроатлантичну інтеграцію України як ключові орієнтири розвитку, зокрема через імплементацію Угоди про асоціацію з ЄС, яка задавала рамки для системних політичних і соціально-економічних реформ. Співпраця з НАТО розглядалася як важливий чинник утвердження демократичних цінностей, зміцнення безпекового середовища та підтримки реформ у секторі оборони і безпеки. Також у документі наголошувалося на необхідності гарантування національної безпеки у зовнішньополітичній, економічній, енергетичній, кібернетичній та інформаційній сферах, а також у сфері захисту критичної інфраструктури [35].

Досить активною була також і зовнішня політика президента. За даними, наданими адміністрацією президента на запит BBC Україна, було оприлюднено повну інформацію про закордонні візити та участь Петра Порошенка в міжнародних офіційних заходах за перші два роки його президентства.

Українські експерти неодноразово відзначали, що міжнародна діяльність Петра Порошенка була однією з найсильніших складових його політики, а наведені дані значною мірою це підтверджували. Загалом президент здійснив 46 офіційних закордонних поїздок або робочих візитів, що суттєво перевищувало показники його попередників. Основними напрямками його міжнародної активності були країни Європейського Союзу, зокрема Брюссель як його політичний центр, а також Німеччина та Сполучені Штати Америки.

П. Порошенко провів за кордоном 81 день, при цьому найбільше часу він перебував у США (дев'ять днів), Німеччині (вісім днів), а також у Швейцарії та Бельгії (по сім днів у кожній країні). Найчастіше президент відвідував Брюссель – шість разів, а серед інших пріоритетних напрямків були ключові європейські держави, залучені до «нормандського формату» та мінського переговорного

процесу: Німеччина (п'ять візитів) і Франція (чотири візити). Також по три рази він відвідував Польщу, США та Швейцарію, а по два рази – Білорусь, Туреччину та Італію [36].

У період нового етапу переходу до парламентсько-президентської форми правління, який розпочався у 2014 році та тривав до повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року, спостерігалось певне розбалансування політичної системи. Воно було пов'язане зі зростанням політичної конкуренції між різними політичними силами та угрупованнями. Подібна динаміка створювала передумови для поступового подолання системи патрон-клієнтелізму, яка сформувалася за часів президентства Леоніда Кучми та знову посилювалася в період правління Віктора Януковича [11, с. 97].

Отже, після 2014 року в Україні розпочався новий етап державотворення, що в основному був пов'язаний із поверненням до парламентсько-президентської форми правління та переорієнтацією зовнішньої політики на європейську інтеграцію. Підписання та імплементація Угоди про асоціацію з ЄС стали ключовими чинниками трансформації політичної системи та визначили стратегічний курс розвитку держави. Президентство Петра Порошенка передбачало просування зовнішньополітичної діяльності та налагодження міжнародної взаємодії. Важливим напрямом державної політики президента стало також формування нової архітектури національної безпеки, що передбачала зближення з НАТО та ЄС, а також зменшення залежності від Російської Федерації.

3.2. Становлення моноцентричної моделі президентської влади (2019-2022 рр.)

Прихід Володимира Зеленського до влади суттєво змінив політичний простір України. В. Зеленський здійснив масштабне оновлення роботи Офісу Президента, сформував новий склад Кабінету Міністрів, а його політична сила здобула переконливу перемогу на виборах і забезпечила формування монобільшості у Верховній Раді [15].

В умовах трансформації міжнародної системи та поступового руйнування попереднього світового порядку відбувся швидкий перерозподіл сил між основними глобальними та регіональними акторами, що призвело до виникнення нових дисбалансів. У цих умовах спостерігається відносно послаблення позицій Заходу та посилення впливу Росії.

Зміна характеру міжнародних відносин у напрямі багатопolarity спричинила втрату їхньої єдності та стабільної структурованості, що, своєю чергою, призвело до перегляду балансу інтересів між провідними державами. Зазначене відрізняє сучасний етап від попередньої відносно стабільної системи міжнародних відносин, яка була більш гомогенною. На відміну від періоду президентства П. Порошенка, за умов, у яких опинився В. Зеленський, ці процеси набули більш незворотного характеру, а міжнародна система втратила свою цілісність. У цьому контексті стверджується, що традиційні міжнародні інституції поступово втратили ефективність і вже не повною мірою відповідають сучасним реаліям [41, с. 464].

Прихід Володимира Зеленського до влади був значною мірою зумовлений суспільною реакцією на результати розвитку України в період президентства Петра Порошенка (2014–2019 рр.). На початку 2019 року рівень довіри громадян до державної влади був надзвичайно низьким: лише близько 9% опитаних висловлювали їй підтримку, що становило один із найнижчих показників у світі та суттєво поступалося середньому рівню в пострадянських країнах. Такий рівень суспільного невдоволення сприяв тому, що на президентських виборах 2019 року Володимир Зеленський, який не мав політичного чи управлінського досвіду, отримав переконливу підтримку: близько 73% голосів виборців із різних соціальних, регіональних і мовних груп.

Разом із тим, як український політичний клас старшого покоління, так і частина західних політичних кіл сприймали його перемогу з обережністю. Такі зміни були пов'язані в основному з відсутністю у нього досвіду державного управління, недостатньою сформованістю політичної команди, а також попередньою діяльністю в медіа-сфері та шоубізнесі, зокрема в проєктах,

пов'язаних із Росією. Крім того, його політична програма на початковому етапі мала загальний та антиелітарний характер. Проте все ж значна частина українського суспільства розглядала відсутність політичного досвіду не як недолік, а як перевагу, а також сприймала В. Зеленського як політичного діяча, не пов'язаного з традиційними неформальними системами впливу та патронально-клієнтськими практиками [27].

У травні 2019 року Президент Володимир Зеленський під час свого звернення у Верховній Раді заявив про намір розпустити парламент. У своїй промові він звернувся до народних депутатів із закликом ухвалити низку важливих законодавчих ініціатив, до прикладу щодо скасування депутатської недоторканності, запровадження кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, ухвалення нового виборчого кодексу та запровадження відкритих списків.

Також президент наголосив на необхідності кадрових змін у ключових державних інституціях, наприклад, щодо керівництва Служби безпеки України, Генеральної прокуратури та Міністерства оборони. Зеленський дав парламенту два місяці на реалізацію запропонованих змін, після чого оголосив про розпуск Верховної Ради восьмого скликання та проведення дострокових парламентських виборів, завершивши виступ гаслом «Слава Україні» [9].

У новому скликанні парламенту, як і в попередньому, фактично працювало 424 народні депутати замість передбачених 450. 26 мандатів залишалися вакантними через те, що вибори не проводилися в округах тимчасово окупованих Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, а також на частині територій Донецької та Луганської областей. Ці місця символічно не були представлені у сесійній залі.

До складу Верховної Ради входили представники десяти політичних сил. Понад половину мандатів отримала партія «Слуга народу», яка сформувала монобільшість. Друге місце за чисельністю займала «Опозиційна платформа – За життя», далі йшли «Батьківщина», «Європейська солідарність» та «Голос». Також у парламенті були представлені окремі невеликі фракції та групи, а значну

частину складу становили самовисуванці. Партія-переможниця виборів змогла забезпечити собі понад 250 місць у парламенті, а також поєднала результати за партійними списками та мажоритарними округами, що вперше дозволило сформувати однопартійну більшість у Верховній Раді незалежної України. Більшість депутатів була новообраною, а рівень оновлення парламенту перевищував 80 відсотків. Подібне масштабне оновлення відбувалося і раніше, однак суспільний запит на «нові обличчя» залишався стабільно високим. Найбільше нових депутатів до парламенту прийшло саме від «Слуги народу» та «Голосу», причому серед представників останньої значна частина раніше не мала досвіду парламентської діяльності [49].

11 червня 2021 року Президент України Володимир Зеленський Указом № 231/2021 затвердив Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки. У цьому документі підкреслювалося, що незалежне та неупереджене правосуддя є ключовою умовою сталого розвитку держави і суспільства, гарантією дотримання прав і свобод людини та громадянина, захисту інтересів юридичних осіб і держави, а також важливим чинником підвищення добробуту населення, покращення якості життя, формування сприятливого інвестиційного середовища та ефективного вирішення правових спорів на основі принципу верховенства права. Зазначена Стратегія розглядалася як продовження попередніх ініціатив глави держави у сфері реформування судової влади, які були закладені в інших програмних документах. Зокрема, у контексті Цілей сталого розвитку України до 2030 року, затверджених Указом Президента від 30 вересня 2019 року № 722/2019, особлива увага приділялася забезпеченню доступу до правосуддя, розвитку ефективних, підзвітних і інклюзивних інституцій на всіх рівнях [4, с. 93].

Політологи мають різні оцінки щодо результатів президентства Володимира Зеленського. Як зазначає В. Магда, його діяльність відбувалася в умовах безпрецедентних викликів для України – спочатку пандемії, а згодом повномасштабного військового вторгнення. Серед позитивних результатів експерти насамперед виділяють збереження української державності. За словами

І. Гомзи, попри значні втрати територій і міст, Україна змогла вистояти після початку повномасштабної агресії, що стало ключовим досягненням цього періоду. Другим важливим аспектом називають зовнішньополітичну діяльність президента. Як відзначає Д. Давидюк, Зеленському вдалося сформувати широку міжнародну коаліцію на підтримку України, що суттєво посилило її позиції на глобальній арені. До позитивних зрушень також відносять запуск ринку землі, який розглядається як потенційно важливий ресурс для післявоєнного відновлення економіки, а також розвиток цифрових сервісів, зокрема платформи «Дія». Також частина експертів вказує на невирішені або неоднозначні питання. Зокрема, процес деолігархізації оцінюється як частково реалізований, оскільки вплив великих фінансово-промислових груп зменшився, але не був повністю ліквідований. Дискусійним залишається питання оновлення політичної еліти. Попри суттєве оновлення складу парламенту, його результативність і вплив на якість державного управління, на думку деяких політологів, залишаються недостатньо виразними [38].

Можна підсумувати, що прихід Володимира Зеленського до влади став результатом потреб суспільства у політичному оновленні та зниженні довіри до попередньої влади. Президентство В. Зеленського супроводжувалося масштабною трансформацією політичних інститутів, наприклад, оновленням парламенту та формуванням монобільшості. Російська агресія мала значний вплив на формування пріоритетів державної політики та роль президента як ключового представника України на міжнародній арені. Значну увагу в цей період В. Зеленський також приділяв судовій реформі, цифровізації державного управління та зміцненню інституцій верховенства права, що розглядалося як складова євроінтеграційного курсу. На сьогодні експертні оцінки діяльності Зеленського залишаються неоднозначними, адже поряд із досягненнями у збереженні державності та консолідації міжнародної підтримки, існують також дискусії, що стосуються глибини внутрішніх реформ і повноти подолання В. Зеленським олігархічного впливу.

3.3. Трансформація президентської влади в умовах воєнного стану

В умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну, що розпочалося 24 лютого 2022 року, сформувалися передумови для трансформації всієї системи державного управління, а також інституту президентства. Повноваження та роль Президента в умовах війни суттєво змінилися, адже у сфері оборони, безпеки та міжнародної координації функції глави держави значно посилились.

Сучасні процеси, що постійно трансформують політичну систему України, а також зовнішні виклики й загрози, які постали перед державою, свідчать про наявність реального запиту на проведення ефективної державної політики. Перед політичною елітою стоїть традиційне завдання забезпечення прийняття результативних політичних рішень, насамперед у сфері національної безпеки, із дотриманням демократичних принципів. Особливої ваги це питання набуло після запровадження в Україні воєнного стану у 2022 році. У цих умовах система державного управління функціонує в надзвичайно складному середовищі та спирається на діяльність політичних інститутів, які не мали попереднього досвіду роботи в умовах повномасштабної війни. Попри це, сучасна політична практика поступово адаптується до нових реалій, використовуючи чинну нормативно-правову базу [58, с. 247].

До 2022 року політична система України характеризувалася певною асиметрією влади, за якої домінуюча роль Президента, залежність парламентської більшості від глави держави та значний вплив виконавчої влади обмежували автономність і повноцінну інституційну рівновагу між гілками влади. Згадана модель створила передумови для формування в умовах повномасштабної війни Росії проти України своєрідної «воюючої демократії», у межах якої демократичні принципи поєдналися з посиленою централізацією управління та мобілізаційною легітимацією державних рішень. Основною проблемою цієї моделі є ризик надмірної концентрації владних повноважень у руках політичного лідера та потенційне послаблення механізмів демократичного контролю. У мирний період легітимність влади переважно ґрунтується на процедурних нормах і суспільному консенсусі, однак війна суттєво змінила ці

умови, адже виборчі процеси були відкладені, управлінські функції централізовані, а суспільство погодилося на тимчасове обмеження частини прав і свобод задля забезпечення безпеки. Напередодні повномасштабного вторгнення майже половина дорослого населення України була готова брати участь у захисті держави. Спираючись на цей рівень суспільної мобілізації, влада оперативно запровадила воєнний стан, оголосила мобілізацію, створила Ставку Верховного Головнокомандувача, розширила повноваження військових адміністрацій та посилила роль Ради національної безпеки і оборони. В інформаційній сфері було впроваджено телемарафон «Єдині новини», який забезпечив централізацію комунікаційної політики та формування наративу національної єдності й спротиву. Судова система та антикорупційні інституції продовжили функціонувати, що свідчить про прагнення держави зберігати елементи правової державності навіть в умовах війни [12].

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», «В умовах воєнного стану Президент України та Верховна Рада України діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією та законами України» [45]. В умовах воєнного стану особливого значення набуває статус Президента України у сфері національної безпеки та оборони. Національна безпека держави спрямована на захист життєво важливих інтересів громадян, суспільства та державних інституцій від реальних і потенційних загроз, що можуть походити як із зовнішнього, так і з внутрішнього середовища. Основним суб'єктом забезпечення цих гарантій виступає держава, яка реалізує свої повноваження через систему органів публічної влади.

У зв'язку з російською збройною агресією роль Президента України суттєво зросла не лише в межах його конституційно визначених функцій, а й у контексті міжнародного представництва держави та забезпечення її підтримки на світовій арені. Після початку вторгнення Російської Федерації на територію України Президентом було видано Указ № 64/2022 [44], яким на всій території держави запроваджено правовий режим воєнного стану строком на 30 діб.

У межах реалізації цього режиму Президент надав відповідні доручення органам виконавчої влади щодо невідкладного впровадження комплексу заходів. Серед них можна виділити: забезпечення належного фінансування та виконання заходів, передбачених режимом воєнного стану; оперативну організацію функціонування єдиної державної системи цивільного захисту; створення рад оборони та координацію їхньої діяльності з військовим командуванням; а також інформування міжнародних організацій, зокрема Генерального секретаря ООН, і офіційних представників іноземних держав про введення воєнного стану та обмеження прав і свобод громадян [23, с. 42].

Війна актуалізувала ті проблеми, які протягом 30 років незалежності України залишалися предметом дискусій, однак так і не отримали однозначного вирішення або чітко визначеної моделі практичної реалізації. На думку І. Овчар, сьогодні можна констатувати, що суспільство й надалі очікує від Президента ролі сильного політичного лідера, наділяє його насамперед повноваженнями у сферах зовнішньої політики та національної безпеки. Парламент прагне відновити свою політичну суб'єктність і не розглядає себе як підпорядкований елемент президентської вертикалі. Кабінет Міністрів при цьому залишається основним органом, що відповідає за реалізацію фінансово-економічної та соціальної політики держави. У центрі подальших дискусій перебуватимуть питання щодо обсягу повноважень ключових інститутів державного управління, порядку їх формування (обрання чи призначення), строків повноважень, можливості переобрання або повторного призначення, а також вимог до кандидатів, які формуються суспільними очікуваннями та запитам виборців [37, с. 118-119].

Президент України в умовах воєнного стану бере участь у переговорах щодо надання військової допомоги Україні, представляє нашу державу на міжнародних самітах та формує міжнародні коаліції підтримки України. 8 березня 2022 року Зеленський виступив у Палаті громад Великої Британії, під час якого він звернувся до творчості Шекспіра та постаті Вінстона Черчилля. За кожен із 13 днів після початку російського вторгнення він описував руйнування

та жертви, спричинені війною. Президент згадував бомбардування будинків, шкіл, лікарень і церков, зокрема дитячих онкологічних лікарень. Також В. Зеленський говорив про танки, що обстрілюють атомну електростанцію, та про облогу Маріуполя, де люди залишилися без води та їжі.

У своїй промові Зеленський апелював до історії Великої Британії, а також неодноразово використовував відому трикратну фразу «ми будемо боротися», яку Вінстон Черчилль застосував у своїй промові 4 червня 1940 року в Палаті громад [65].

У напрямі координації військової допомоги Президент України проводить переговори щодо постачання зброї, залучає фінансову допомогу від США та країн ЄС, формує «антипутінську коаліцію», що допомагає Україні протистояти російській агресії. За словами В. Зеленського, які він висловив на Міжнародній конференції донорів високого рівня на підтримку України у Варшаві 5 травня 2022 року, потрібні достатні фінансові ресурси, щоб українські чоловіки та жінки були забезпечені всім необхідним, поки триває війна. Українська держава, як розпорядник цих коштів, забезпечить усі нагальні потреби: як оборонні, так і соціальні, а також гуманітарні. Як повідомив на той час Президент, наша держава готує масштабний План відновлення України після війни та потребує стратегічного міжнародного плану підтримки України, який буде сучасним аналогом історичного Плану Маршалла. Створення Плану є інвестицією у стабільність усієї Центральної та Східної Європи [66].

Актуальною є також роль Президента і у формуванні сучасних безпекових союзів. У одному із відеозвернень у 2024 році Президент Володимир Зеленський наголосив, що пріоритети України у відносинах з Європейським Союзом та НАТО є чітко визначеними. Серед них – повноцінне виконання рішення щодо початку переговорів про вступ України до ЄС, підготовка рамкових умов для переговорного процесу, а також формування ефективної системи взаємодії та комунікації з країнами-членами НАТО. За його словами, подібна співпраця має переконати кожену державу-партнера та кожного лідера в тому, що вступ України зробить Північноатлантичний альянс значно сильнішим і ефективнішим [64].

Міжнародна комунікація Президента є важливим інструментом протидії інформаційній війні, яку активно використовує РФ з метою дестабілізації українського населення. Президент використовує виступи та відеозвернення з метою нівелювання російської пропаганди та інформування громадян про поточну ситуацію у нашій державі. Аби спростувати фейк про втечу українських посадовців із країни, Президент України Володимир Зеленський 25 лютого 2022 року опублікував відеозвернення, записане на площі перед Офісом Президента, у якому підкреслив, що разом з іншими високопосадовцями перебуває в Києві. Він зазначив: «Всім добрий вечір. Лідер фракції тут, голова Офісу президента тут, прем'єр-міністр Шмигаль тут, Подоляк тут, президент тут. Всі ми тут. Наші військові тут. Громадяни, суспільство тут. Всі ми тут. Захищаємо нашу незалежність, нашу державу. І так буде й далі. Слава нашим захисникам! Слава нашим захисницям! Слава Україні» [26].

Можна зробити висновок, що повномасштабне вторгнення РФ стало одним із ключових чинників трансформації інституту президентства за всю історію незалежності України. В умовах війни суттєво розширилися роль та функції Президента, що стало вкрай помітним у сферах національної безпеки, оборони та міжнародного представництва нашої держави. Запровадження воєнного стану також спричинило централізацію управління, посилення координаційної ролі Президента та створення нових інституційних механізмів, наприклад, Ставки Верховного Головнокомандувача та посилення ролі РНБО. Незважаючи на централізацію влади, в Україні і досі зберігаються базові демократичні інститути, що свідчать про вміння української влади поєднувати мобілізаційне управління та демократичну легітимність.

ВИСНОВКИ

У межах дослідження основних етапів становлення та розвитку інституту президентства в Україні нам вдалося сформулювати наступні висновки:

Інститут президентства є важливою складовою системи державної влади. Інститут президентства є важливим суб'єктом формування державної політики та забезпечення ефективного функціонування політичної системи. Правовий статус Президента закріплений у Конституції України, що визначає його функції як гаранта державного суверенітету та територіальної цілісності. Важливу роль у формуванні ідеї президентства мала українська політико-правова думка ХІХ-ХХ століть, наприклад, діяльність Кирило-Мефодіївського братства. Розвиток інституту глави держави передбачав наявність різних ідеологічних течій. Перші реальні спроби запровадження інституту президентства України відбулися у період існування Української Народної Республіки, а остаточне закріплення президентства в Україні стало можливим лише після проголошення незалежності у 1991 році. Правовий статус Президента закріплений у Конституції України. Основний закон визначає Президента як гаранта суверенітету, Конституції, прав і свобод людини та громадянина. Повноваження Президента передбачають його діяльність у напрямі внутрішньої та зовнішньої політики, національної безпеки, оборони, кадрової політики та інших напрямів державного управління. Президент України виконує представницькі та управлінсько-координаційні функції у межах системи державної влади.

Становлення незалежної України як держави зумовила перехід від радянської системи до нової політичної моделі. Причинами запровадження інституту президентства у незалежній Україні є стабілізація державного управління та модернізація політичної моделі влади. На початку 1990-х років домінантною була колишня радянська номенклатура в управлінні, а також слабка демократична інституціоналізація, що потребувало впровадження докорінних реформ. Конституційний процес став одним із важливих етапів, що закріпив правові позиції Президента та Верховної Ради, а також завершив

формування правових основ Української держави. Леонід Кучма закріпив норми Конституції 1996 року, а також запустив економічні і політичні реформи в державі. У період 1991-2004 років сформувався інститут президентства, а також утвердилась політико-правова система, яка передбачала наявність конституційних норм демократичного розвитку України.

Президентство В. Ющенка характеризувалося значними конфліктами між гілками влади, на що також вплинула і конституційна реформа. Реформа змінила баланс влади на користь парламенту, а також актуалізувала роль неформальних структур в ухваленні політичних рішень. Конфліктність урядів Ю. Тимошенка ускладнила формування єдиної політичної коаліції та спричинила кадрові суперечності у межах державного апарату. У зв'язку із цим влада президента почала поступово послаблюватись, що у підсумку також вплинуло і на посилення ролі парламентської коаліції та уряду.

У період президентства В. Януковича в Україні відбулося суттєве посилення президентської влади та формування тенденцій до централізації політичної системи. Відновлення Конституції 1996 року сприяло зміщенню балансу влади на користь глави держави. Внутрішня політика В. Януковича характеризувалася кадровою концентрацією, опорою на вузьке коло лояльних осіб та зростанням неформальних практик управління. Зовнішньополітичний курс передбачав зближення із Російською Федерацією, що проявилось у підписанні Харківських угод. Різка зміна євроінтеграційного курсу та відмова від підписання Угоди про асоціацію з ЄС спричинили втрату довіри до влади. Саме ці події і призвели до політичної кризи, кульмінацією якої стали події Революції Гідності 2013–2014 років.

Після 2014 року в Україні розпочався новий етап державотворення, що в основному був пов'язаний із поверненням до парламентсько-президентської форми правління та переорієнтацією зовнішньої політики на європейську інтеграцію. Підписання та імплементація Угоди про асоціацію з ЄС стали ключовими чинниками трансформації політичної системи та визначили стратегічний курс розвитку держави. Президентство Петра Порошенка

передбачало просування зовнішньополітичної діяльності та налагодження міжнародної взаємодії. Важливим напрямом державної політики президента стало також формування нової архітектури національної безпеки, що передбачала зближення з НАТО та ЄС, а також зменшення залежності від Російської Федерації.

Президентство В. Зеленського супроводжувалося масштабною трансформацією політичних інститутів, наприклад, оновленням парламенту та формуванням монобільшості. Російська агресія мала значний вплив на формування пріоритетів державної політики та роль президента як ключового представника України на міжнародній арені. Значну увагу в цей період В. Зеленський також приділяв судовій реформі, цифровізації державного управління та зміцненню інституцій верховенства права, що розглядалося як складова євроінтеграційного курсу. На сьогодні експертні оцінки діяльності Зеленського залишаються неоднозначними, адже поряд із досягненнями у збереженні державності та консолідації міжнародної підтримки, існують також дискусії, що стосуються глибини внутрішніх реформ і повноти подолання В. Зеленським олігархічного впливу.

В умовах війни суттєво розширилися роль та функції Президента, що стало вкрай помітним у сферах національної безпеки, оборони та міжнародного представництва нашої держави. Запровадження воєнного стану також спричинило централізацію управління, посилення координаційної ролі Президента та створення нових інституційних механізмів, наприклад, Ставки Верховного Головнокомандувача та посилення ролі РНБО. Незважаючи на централізацію влади, в Україні і досі зберігаються базові демократичні інститути, що свідчать про вміння української влади поєднувати мобілізаційне управління та демократичну легітимність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоус О. Рейтинг Зеленського: як змінився рівень довіри українців до президента. РБК-Україна. 14 жовтня 2024. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/reyting-zelenskogo-k-zminivsysya-riven-doviri-1728893015.html>. (дата звернення: 05.05.2026)
2. Віднянський С., Мартинов А. Угода про асоціацію з Європейським Союзом як цивілізаційний вибір України. *Україна дипломатична*. 2014. Вип. 15. С. 358–368. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ukrdip_2014_15_56.pdf. (дата звернення: 02.05.2026)
3. Войчук А. Заснування та становлення інституту президента в Україні. *European political and law discourse*. 2019. Вип. 6. С. 54–60. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2019/2019-6-3/09.pdf>. (дата звернення: 30.04.2026)
4. Георгієвський Ю. Проблеми реалізації президентської стратегії розвитку системи правосуддя. *International scientific and practical conference*. 2021. С. 93–95. URL: <https://scholar.archive.org/work/zaoxghhg3ra33pe6eb4knbbkom/access/wayback/http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/157/4662/9822-1>. (дата звернення: 23.05.2026)
5. Головченко В. Революція гідності й вибір оптимальної моделі зовнішньої політики України. *Вісник Львівського університету*. Серія: Міжнародні відносини. 2015. Вип. 36 (3). С. 3–12. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VLNU_Mv_2015_36\(3\)_3.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VLNU_Mv_2015_36(3)_3.pdf). (дата звернення: 02.05.2026)

6. Греченко В. Етапи державотворення незалежної України (1991–2011 рр.). *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. Вип. 2. С. 11–19. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VKhnuvs_2011_2_4.pdf. (дата звернення: 26.04.2026)
7. Денисенко В. Формування та функціонування в Україні політичного режиму Віктора Януковича (2010–2014 рр.): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. Запоріжжя, 2021. 43 с. URL: https://phd.znu.edu.ua/page/aref/01/Denisenko_aref.pdf. (дата звернення: 02.05.2026)
8. Заболотний Н. Віктор Янукович | 2010-2014. Центр спільних дій. 17 серпня 2021. URL: <https://centreua.org/parlamentska-respublika/viktor-yanukovych-2010-2014/>. (дата звернення: 02.05.2026)
9. Зеленський розпускає Верховну Раду. Українська правда. 20 травня 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/05/20/7215527/>. (дата звернення: 23.05.2026)
10. Кармазіна М. Пріоритети й орієнтири Президента України Віктора Ющенка. *Політичний менеджмент*. 2010. Вип. 5. С. 50–67. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/PoMe_2010_5_7.pdf. (дата звернення: 30.04.2026)
11. Кондратенко О. Інститут Президента України: динаміка сфер компетенції. *Політичні дослідження/Political Studies*. 2023. Вип. 1 (5). С. 87–107. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/280391>. (дата звернення: 02.05.2026)
12. Кононенко Н. Інституційні механізми легітимації влади в умовах повномасштабної війни. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. Вип. 16. URL: <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/447>. (дата звернення: 05.05.2026)

13. Конституційний Суд повернув Януковичу повноваження Кучми. Радіо Свобода. 1 жовтня 2010 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2173509.html>. (дата звернення: 23.05.2026)
14. Конституція України. Офіційне інтернет-представництво Президента України Володимира Зеленського. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-v>. (дата звернення: 26.04.2026)
15. Кравець Р. Хаос чи вертикаль влади. Як Зеленський працює з регіонами. Українська правда. 4 лютого 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2020/02/04/7239307/>. (дата звернення: 02.05.2026)
16. Красногор О. Функції та повноваження Президента України. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. Політичні науки та публічне управління. 2015. Вип. 2 (45). С. 64–69. URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/download/3455/3844>. (дата звернення: 26.04.2026)
17. Куценко Р. Місце Президента України в системі поділу влади. *Актуальні дослідження правової та історичної науки (випуск 10)*: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції / Збірник тез доповідей: випуск 10 (м. Тернопіль, 5 березня 2019 р.). Тернопіль, 2019. С. 14–16. URL: https://www.lex-line.com.ua/data/downloads/file_1555338798.pdf#page=14. (дата звернення: 26.04.2026)
18. Ленігевич Б. Взаємодія інституту президентства та органів державної влади. *Державно-управлінські студії*. 2017. Вип. 1. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/deruprs_2017_1_12.pdf. (дата звернення: 22.04.2026)
19. Литвин В. Еволюція інституту президентства у досучасній політичній історії України: повноваження, роль і місце у системі державного

правління. *Суспільно-політичні процеси*. 2016. Вип. 4. С. 161–180. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/pubpolpr_2016_4_10.pdf.

(дата звернення: 22.04.2026)

20. Литвин В. М. Конституційний процес в Україні 1990–1996.

Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон - Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2008. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=DOP&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Konstitutsiyny_Protses_V_Ukraini

(дата звернення: 30.04.2026)

21. Лук'янюк В. Віктор Янукович – Президент України. Цей день в історії. URL: <https://www.jnsn.com.ua/h/0214P/>. (дата звернення: 02.05.2026)

22. Лук'янюк В. Другий термін президента Леоніда Кучми. Цей день в історії. URL: <https://www.jnsn.com.ua/h/1114N/>. (дата звернення: 30.04.2026)

23. Лялюк О., Самойлова А. Проблеми конституційно-правового регулювання інституту Президента в умовах військового стану в Україні. *Науковий журнал «Право і суспільство»*. 2023. Вип. 6. С. 39–45. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/6_2023/6.pdf. (дата звернення: 05.05.2026)

24. Мартинюк Р. Співвідношення функцій та повноважень Президента України: постановка проблеми. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання»*, м. Острог, 14-15 листопада 2014 року. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. С. 87–89. URL:

https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/3155/1/mater_konfer_Malynovsky_web.pdf#page=87. (дата звернення: 26.04.2026)

25. Мацієвський Ю., Мозоль М. Неформальні пакти та їх наслідки у період президентства В. Ющенка (нарис до теорії гібридних режимів). *Наукові записки Чернівецького національного університету. Серія «Політологія і соціологія»*. 2012. Вип. 11. С. 331–348. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/6132/>. (дата звернення: 23.05.2026)
26. Ми тут. Ми в Києві. Ми захищаємо Україну. Zelenskyi Official. Feb 25, 2022. URL: https://t.me/V_Zelenskiy_official/733. (дата звернення: 08.05.2026)
27. Мінаков М. Війна, деолігархізація та можливість розвитку України поза патрональною політикою. *Ukraine's Patronal Democracy and the Russian Invasion*. 2024. URL: <https://uplopen.com/books/9586/files/40ebdbf2-bef7-45ce-be07-79fb780744df.pdf>. (дата звернення: 02.05.2026)
28. Москалюк М. Інститут президентства в системі органів державної влади: порівняльно-політологічний аналіз. *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри*. Збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ. 12-13 жовтня 2017 р.). Івано-Франківськ, 2017. С. 108–113.
29. Москалюк М. Інститут президентства в Україні та Чеській Республіці: порівняльний аналіз. *Політичне життя*. 2017. №4. С. 36–42.
30. Москалюк М. Інститут президентства в Україні: неформальні аспекти функціонування. *Матеріали всеукраїнської наукової конференції*. 29-30 квітня 2016 р., м. Дніпропетровськ, Частина I. // Наук. ред.. О. Ю. Висоцький. Дніпропетровськ: Роял Принт, 2016. С. 5–7.
31. Москалюк М. Інститут президентства пострадянських країн: особливості становлення та функціонування. *Інститут Президента України в системі державної влади України: матеріали наукової конференції*. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. С. 209-2014.
32. Москалюк М. Інститут президентства України в умовах російсько-української війни: актуальні виклики та особливості функціонування. *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри* : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 25–26

квітня 2024 р.). Електронне видання. Івано-Франківськ, 2024. С. 234–236. URL: <https://kpol.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/102/2024/12/zbirnyk-materialiv-v-mizhnarodnoi-naukovo-praktychnoi-konferentsii-politychni-protsepy-suchasnosti-hlobalnyj-ta-rehionalnyj-vymiry-2024r.pdf#page=234>. (дата звернення: 02.05.2026)

33. Москалюк М. Неформальні практики у функціонуванні інституту президентства України (1991 – 2014 рр.). *Вісник Прикарпатського університету. Політологія* / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ: Плай, 2019. Вип.13. С. 119–128.

34. Москалюк М. Президентство в Україні: проблеми інституційного становлення, розвитку та функціонування. *Прикарпатський вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. Думка. 2017. №5-6 (41-42). С. 79–89.

35. Неділько Н. Порошенко затвердив стратегію нацбезпеки України. DW. 27 травня 2015. URL: <https://surl.li/pgocs> (дата звернення: 23.05.2026)

36. Обранню президентом Порошенка – рівно два роки. Підсумки в цифрах. Texty.org.ua. 25 травня 2016. URL: https://texty.org.ua/fragments/67842/Obrannu_prezydentom_Poroshenka_rivno_dva_roky-67842/. (дата звернення: 23.05.2026)

37. Овчар І. Інститут президента в умовах воєнного стану. *Політичні дослідження/Political Studies*. 2023. Вип. 1 (5). С. 108–122. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/280393>. (дата звернення: 05.05.2026)

38. Павлушенко Т. «Тисячоликий герой». Чотири головних досягнення та три прорахунки Володимира Зеленського за п'ять років президентства. Forbes. 21 травня 2024. URL: <https://forbes.ua/money/tisyacholikiy-geroy-dosyagnennya-ta-prorakhunki-volodimira-zelenskogo-za-pyat-rokiv-prezidentstva-20052024-21263>.

(дата звернення: 23.05.2026)

39. Паска О. Динаміка впливовості інституту президента України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. Вип. 3. С. 103–107. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apdyo_2015_3_20.pdf.

(дата звернення: 30.04.2026)

40. Пашков В., Хомерікі О. Політико-режимні трансформації в Україні (1991-2019): біг по колу на шляху до демократії. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2023. Вип. 1.56. URL: <http://fil.nlu.edu.ua/article/view/274020>. (дата звернення: 26.04.2026)

41. Перепелиця Г. Виклики для зовнішньої політики Президента України Володимира Зеленського. *Україна дипломатична*. 2019. Вип. 20. С. 462–481. URL: <http://www.ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/52.pdf>. (дата звернення: 23.05.2026)

42. Погорелова З. Нормотворчі повноваження Президента України: поняття і правова природа. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія : Право. Випуск 72, частина 1. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика». 2022. С. 67–72. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/63665cd7-63ec-4c97-80d4-6c49d97343f4>. (дата звернення: 26.04.2026)

43. Приходько П. Технології гібридної війни Росії проти України за президентства Віктора Януковича (2010–2014). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантук, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 61. Том 2. С. 31–37. URL:

https://aphn-journal.in.ua/archive/61_2023/part_2/61-2_2023.pdf#page=31. (дата звернення: 23.05.2026)

44. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>. (дата звернення: 05.05.2026)

45. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII від 12.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. (дата звернення: 05.05.2026)

46. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР № 1427-XII від 24.09.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>. (дата звернення: 30.04.2026)

47. Революція гідності. 10 років потому. Професорка історії Єльського університету Марсі Шор про те, як українці виходять за межі можливого. Forbes. 21 листопада 2023. URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/revolyutsiya-gidnosti-10-rokiv-potomu-profesorka-istorii-elskogo-universitetu-marsi-shor-pro-te-yak-ukraintsi-vikhodyat-za-mezhi-mozhlivogo-21112023-17419>. (дата звернення: 23.05.2026)

48. Репецька А. Врегулювання конфліктів у взаємодії між законодавчою та виконавчою владою в Україні. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2020. Вип. 8. С. 173–184. URL: <https://journals.chnu.edu.ua/mediaforum/article/view/132>. (дата звернення: 23.05.2026)

49. Ржеутська Л. Що треба знати про нову Верховну Раду. DW. 28 серпня 2019. URL: <https://surl.li/cvzydz>. (дата звернення: 23.05.2026)

50. Семчук А. Причини та наслідки повернення України до парламентсько-президентської форми державного правління. *Вісник Західноукраїнського національного університету*. 2021. С. 146. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/435ef275-bec7-445c-9e6a-85ab627cee42/content>. (дата звернення: 23.05.2026)

51. Старків І. Історико-правові витоки інституту президентства в Україні та світі. *Форум права*. 2012. Вип. 4. С. 859–864. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/FP_index.htm_2012_4_14 2.pdf (дата звернення: 26.04.2026)

52. Ткач О. Інститут президентства як суб'єкт концептуальної влади в демократичних політичних системах. *Софія*. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник. 2019. № 1 (13). С. 71–76. URL: <http://religdep.univ.kiev.ua/documents/sofia/Sofia.Volume13.pdf#page=71>. (дата звернення: 22.04.2026)

53. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text. (дата звернення: 02.05.2026)

54. Хоменко С. Епоха Кучми: десять неоднозначних років. BBC Україна. 9 серпня 2013. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/08/130809_kuchma_epoch_sx. (дата звернення: 30.04.2026)

55. Хоменко С. Помилка президента: що привело Януковича до краху. BBC Україна. 9 липня 2014. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/07/140709_yanukovych_mistake_ms. (дата звернення: 23.05.2026)

56. Чернишевич О. Передумови становлення інституту президентства в Україні: історичний аспект. *Інтелігенція і влада*. Серія: Історія. 2015. Вип. 32. С.

329–342. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/iiv_2015_32_26.pdf. (дата звернення: 26.04.2026)

57. Шкабко С. Участь Леоніда Кучми у конституційному процесі (1994–2004): історичний аспект. *Часопис української історії*. 2015. Вип. 31. С. 24–29. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ChasUkr_2015_31_6.pdf. (дата звернення: 30.04.2026)

58. Шкуро А. Правові аспекти повноважень Президента України в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. Вип. 4.68. С. 247–253. URL: http://www.apfs.nuoua.od.ua/archive/48_2024/48_2024.pdf#page=247. (дата звернення: 02.05.2026)

59. Шкуро А. Теоретичні аспекти трактування інституту президентства в Україні. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2024. Вип. 49. С. 202–208. URL: <https://mhpi.chnu.edu.ua/mhpi/article/view/25>. (дата звернення: 22.04.2026)

60. Юрдига Б. Президентська форма правління: принципи та ознаки. *Вісник Львівського університету*. Серія філософські науки. 2010. Вип. 13.1. С. 188–194. URL: <https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/filos/article/view/908>. (дата звернення: 22.04.2026)

61. About the President of Ukraine. President of Ukraine. URL: <https://www.president.gov.ua/en/president/about-president>. (дата звернення: 22.04.2026)

62. President. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/president>. (дата звернення: 22.04.2026)

63. Presidential System. EBSCO. URL: <https://www.ebsco.com/research-starters/politics-and-government/presidential-system>. (дата звернення: 22.04.2026)

64. Priorities in relations with EU and NATO are clear – Zelensky. Укрінформ. Jan 1, 2024. URL: <https://www.ukrinform.net/rubric-politics/3810284-priorities-in-relations-with-eu-and-nato-are-quite-clear-zelensky.html>. (дата звернення: 05.05.2026)

65. Russia's war on Ukraine: Speeches by Ukraine's President to the European Parliament and national parliaments: Briefing. European Parliament. Apr 1, 2022. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2022\)729354](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2022)729354). (дата звернення: 05.05.2026)

66. Speech by President Volodymyr Zelensky at the High-Level International Donors' Conference in Support of Ukraine in Warsaw, 5 May 2022. Kyiv Post. May 6, 2022. URL: <https://www.kyivpost.com/post/8874>. (дата звернення: 05.05.2026)

ДОДАТКИ

Додаток А

Персоналізація інституту президентства в Україні (1991-2026 рр.)

№	Портрет	Ім'я	Початок каденції	Кінець каденції
1.		Леонід Кравчук	5 грудня 1991	19 липня 1994
2.		Леонід Кучма	19 липня 1994	23 січня 2005
3.		Віктор Ющенко	23 січня 2005	25 лютого 2010
4.		Віктор Янукович	25 лютого 2010	22 лютого 2014

5.		Олександр Турчинов (в.о. президента)	23 лютого 2014	7 червня 2014
6.		Петро Порошенко	7 червня 2014	20 травня 2019
7.		Володимир Зеленський	20 травня 2019	До сьогодні

Порівняння повноважень Президента України за редакціями Конституції 1996, 2004 та 2010 рр.

Сфера повноважень	Конституція 1996 р.	Конституція 2004 р.	Конституція 2010 р.
Формування уряду	Президент вносив кандидатуру Прем'єр-міністра	Кандидатуру Прем'єра пропонувала парламентська коаліція	Відновлено модель 1996 р.
Відносини з Верховною Радою	Президент міг достроково припиняти повноваження парламенту	Підстави розпуску парламенту були пов'язані з діяльністю коаліції	Збереглося право розпуску Верховної Ради
Виконавча влада	Президент міг контролювати діяльність виконавчої влади	Повноваження Президента були обмеженими порівняно із компетенціями уряду	Відновлено президентську вертикаль влади.
Місцеві державні адміністрації	Президент призначав голів місцевих держадміністрацій	Повноваження збереглися	Повноваження Президента посилювалися.
Безпека та оборона	Президент є Верховним Головнокомандувачем і головою РНБО.	Без змін	Без змін
Форма правління	Президентсько-парламентська модель	Парламентсько-президентська модель	Президентсько-парламентської модель

Неформальні повноваження президентів України

Президент України	Неформальні повноваження
Леонід Кравчук (1991–1994)	Розширення впливу президента поза конституційними нормами; формування «партії влади»; опора на колишню партійну номенклатуру.
Леонід Кучма (1994–2004)	Формування олігархічно-патрональної системи; використання адміністративного ресурсу; домінування Адміністрації Президента
Віктор Ющенко (2005–2010)	Використання неформального впливу за допомогою патронажних мереж; політичні домовленості з парламентськими групами
Віктор Янукович (2010–2014)	Концентрація влади; контроль над судами, парламентом і силовими структурами; посилення персоналістського правління.
Олександр Турчинов (2014)	Концентрація управлінських рішень в умовах політичної кризи
Петро Порошенко (2014-2019)	Вплив президента за допомогою парламентської коаліції та неформальних домовленостей з політичними й бізнес-елітами
Володимир Зеленський (2019-донині)	Посилення ролі Офісу Президента у процесі ухвалення рішень; концентрація політичного впливу завдяки монобільшості у Верховній Раді